

La complexitat de la crisi ambiental i els desastres socionaturals a El Salvador. Elements claus per a una cooperació educativa

Ángel M. Ibarra*

Presentació

Aquest treball va ser realitzat per a un mòdul d'Educació Ambiental, en un mestratge de cooperació universitària sobre medi ambient i recursos naturals, a la Universitat d'El Salvador, entre juliol i novembre de 1999. El fet que es tracti la problemàtica dels desastres naturals i la crisi ambiental que es viu a El Salvador fa que s'hagi convertit, per necessitat, en un tema molt interessant per a la societat salvadorenca i per a la societat de l'Amèrica Central, en general. El que s'exposa a continuació podria ser un tema per a una tesi o per a recerques científiques diverses, ja que és un element clau per a les persones que tenen intenció de cooperar amb els nostres països, més encara quan aquesta intenció va aparellada d'una voluntat educativa.

Tot l'esforç per contribuir en la formulació de les bases conceptuals i metodològiques del Sistema Nacional de Prevenció i Mitigació de Desastres —objecte d'altres investigacions que duem a terme— és un procés que ja es va iniciar des de la Unidad Ecológica Salvadoreña (UNES), en la línia de treball institucional que pretén superar la visió reactiva predominant, la institucionalització del COEN i la Llei de defensa civil que data de 1976, a més de contribuir a l'elaboració de plans locals de prevenció i mitigació de desastres. Per aquestes raons, es tracta, també, d'una recerca aplicada que està al servei d'una gestió ambiental participativa.

Cal dir, també, que aquesta aportació és la continuació d'altres de realitzades amb anterioritat, algunes de publicades (vegeu la bibliografia). Però, en aquest cas, el nou component ve donat per l'enfocament educatiu i la proposta metodològica que s'hi esbossa.

* Ángel María Ibarra és metge, professor i rector de la Universitat Luterana de El Salvador. És un dels representants més actius i reconeguts de l'ambientalisme salvadorenc, president de la UNES i impulsor d'algunes iniciatives importants de divulgació de la problemàtica ambiental, com la proposta «Oikosolidaridad», noticiari informàtic internacional editat a El Salvador des d'UNES i el periòdic Colatino. Ha escrit nombrosos articles en revistes nacionals i internacionals. És autor, entre d'altres, del llibre *Mitch en El Salvador*, Ed. Heinrich Böll, 1999.

Adreça electrònica: aibarra@navegante.com.sv

Es parteix de la idea que en qualsevol projecte o actuació de cooperació educativa amb els nostres països empobrits no s'hauria d'imposar propostes ni dissenys fets a distància, des dels països donants, sinó que es tractaria d'entendre quines són les claus de la problemàtica al voltant de la qual es vol fer l'acció o les accions de cooperació, mirant la realitat i sabent quines són les seves problemàtiques. En aquest sentit, aquest article ofereix elements per entendre alguns aspectes relatius als desastres socionaturals, que han fet tant de mal a l'ecosistema de l'Amèrica Central, per tal que l'acció solidària que es plantegi no sigui només en la direcció d'ajudar, pal·liant mancances de la situació d'emergència, sinó que hi hagi una comprensió de la problemàtica en el seu conjunt, per poder, efectivament, traçar plans de cooperació o d'actuació conjunta davant d'aquestes problemàtiques i amb una visió més a llarg termini, és a dir, amb una voluntat educativa.

Per aquesta raó, es presenta una panoràmica de la problemàtica, uns elements conceptuals per a la construcció del Sistema Nacional de Prevenció i Mitigació de Desastres i una proposta educativa i metodològica de capacitat de líders comunals.

1. La complexitat de la crisi ambiental i els desastres socionaturals a El Salvador

Entre els set països de la regió de l'Amèrica Central, El Salvador pateix el més greu procés de deteriorament ambiental, el qual, per la seva profunditat, amenaça seriosament la sostenibilitat del país. En el continent americà, aquesta crisi només és comparable qualitativament amb la que pateix Haití.

Aquesta situació d'extrema precarietat ecològica ha estat causada pels successius models de desenvolupament economicosocial imposats al país durant les últimes dècades, els quals, a més de ser «extractius», s'han acompanyat d'alts nivells d'exclusió i marginació socials, de manca de lleis apropiades i institucionalització reguladora des de l'Estat, d'impunitat per explotar els recursos naturals i, per l'absència de polítiques, d'estratègies i de plans efectius de protecció del medi ambient i de gestió sustentable dels recursos naturals. A més, per la inserció desavantajosa o marginal en l'àmbit internacional, com a país dependent i/o del tercer món, subordinat als dissenys dels països rics, especialment als Estats Units.

El Salvador té una població de prop de 7 milions d'habitants, dels quals un milió i mig viuen a l'estranger (especialment als Estats Units), i ocupa un territori de prop de 21.000 km². En el país, s'ha estimulat, en amplis sec-

tors de la societat, una «cultura» malbaratadora dels recursos naturals. S'ha permès la destrucció dels béns historicoculturals i s'ha obert el pas, mitjançant la influència de la migració massiva nord-americana i la publicitat en els mitjans de comunicació, a la còpia i a la importació del model de vida consumista, característic dels Estats Units.

La complexa crisi ambiental que patim afecta grans segments de la població, principalment les dones i les persones pobres —del camp i de la ciutat— i marginals; fa més profunda la desigualtat, i és font d'aguts conflictes socials. Un ambient degradat, contaminat i insalubre com aquest agreuja les condicions de vida dels sectors majoritaris i posa al descobert les «bondats» del model de desenvolupament basat només en els alts nivells de creixement econòmic.

En el marc d'un model de caràcter neoliberal, impulsat obertament a partir de finals de la guerra civil, el gener de 1992, malgrat que les dades oficials mostren taxes de creixement econòmic d'una mitjana del 6 % anual entre els anys 1990 i 1995, i prop del 4 % en els tres darrers anys, el que ha estat anomenat, pels seus operadors locals i els organismes financers internacionals, com la «consolidació d'El Nuevo Salvador», ha provocat que el procés de deteriorament ambiental s'hagi accelerat, al mateix temps que la riquesa s'hagi concentrat i la pobresa eixamplat.

D'altra banda, sabem que al llarg de la història, els anomenats desastres naturals han estat part dels esdeveniments més tràgics dels països d'aquesta àrea. Hi ha estudis seriosos que demostren que, de manera creixent, les catàstrofes naturals tenen impactes negatius profunds sobre les estructures socials i econòmiques, els ecosistemes i els seus processos de desenvolupament. A més, està àmpliament documentat que l'Amèrica Central, pel fet d'estar ubicada en la part del planeta denominada com el cinturó del foc, és una de les regions del món més propensa a sofrir desastres, ja que el seu marc geotectònic, el seu relleu i el seu patró climàtic la converteixen en un escenari de múltiples amenaces provinents de fenòmens naturals.

En relació amb els impactes o danys soferts darrerament com a conseqüència dels desastres, tenim que les pèrdues de vides humanes i la destrucció dels ecosistemes, ocasionats per la tempesta tropical Mitch, a finals de l'època plujosa de l'any 1998, podien haver estat disminuïts significativament mitjançant menors graus de vulnerabilitat global, la qual cosa, en l'escenari organitzatiu, s'expressa en l'existència de sistemes de prevenció i mitigació adequats i en les accions preventives oportunes.

També, en el marc d'aquest desastre, va quedar expressat clarament que la pobresa i la precarietat de les condicions de vida, juntament amb el sever deteriorament ambiental, han generat un creixent cercle viciós que sinergitza la vulnerabilitat socioeconòmica i l'extrema fragilitat ambiental. Les zones més afectades per l'huracà són les que tenen més

alts nivells de pobresa i les pitjors condicions ambientals; són, també, les més aïllades i amb els indicadors de desenvolupament humà més baixos del país.

El quadre socioambiental anterior es va veure agreujat per la persistència d'una visió reactiva i obsoleta en els organismes estatals sobre els desastres sacionaturals, la falta d'institucionalitat adequada i la legislació que hi havia en el moment d'afrontar una situació d'emergència com el desastre causat per la tempesta tropical Mitch.

2. El paradigma de la gestió reactiva: el Mitch a El Salvador

Cada vegada és més evident que els desastres naturals no són estrictament naturals, i que són, conscientment o inconscient, empitjorats per activitats humanes, de tal manera que alguns investigadors afirmen que els desastres naturals no existeixen com a tals.

La magnitud de l'impacte regional del Mitch, expressada de manera diferenciada en països, zones i localitats, va mostrar la relació desproporcionada amb els mecanismes de resposta i amb els nivells de preparació i d'informació existents, i va quedar clar que aquesta magnitud no depèn solament de les condicions geològiques i climàtiques del fenomen.

Entre les lliçons més clares que ens deixa l'experiència del Mitch a El Salvador, relacionada amb la capacitat nacional de prevenció, hi trobem el fet que les víctimes podien haver estat moltes menys si s'hagués comptat amb millors nivells de preparació i, com en esdeveniments anteriors, els impactes van ser magnificats per la pobresa i el deteriorament ambiental sever.

Davant d'aquesta situació cal ressaltar que les amenaces d'origen sísmic o hidrometeorològic —que són inevitables— no haurien de causar desastres, danys en la població i la destrucció dels ecosistemes i dels seus béns. Sempre és factible intervenir per reduir la vulnerabilitat d'aquests riscos, tota vegada que s'aconsegueixi superar la tendència actual que aborda els desastres naturals des d'un angle assistencialista, el qual emfasitza, amb una prioritat quasi absoluta, la fase de socors i de resposta immediata, i deixa tancats els espais per al sorgiment i consolidació d'una cultura global de prevenció i reducció del risc.

3. Perspectiva per al segle XXI: el segle dels riscos

Si mirem cap al futur, ens adonem que entrem al segle XXI sense que la humanitat hagi aconseguit conquerir la natura; molt al contrari, la gent i les societats senceres, en especial els sectors socials més vulnerables, freqüentment són el blanc de la fúria natural. A causa que la Terra del segle que hem encetat serà inevitablement més complexa i interdependent, i que l'impacte potencial dels desastres —naturals i antròpics— en la vida humana s'està incrementant, en el futur, tots i totes estarem davant del repte de realitzar un maneig de desastres i emergències amb una visió sistèmica, és a dir, que tingui en compte la integralitat, posant l'èmfasi en la prevenció i en la gestió prospectiva del risc. Per aquestes raons, alguns ja han començat a anomenar el segle entrant el segle dels riscos, tot i que n'hi ha d'altres —més optimistes o visionaris— que l'anomenen el segle de la prevenció.

En el context salvadorenc que s'ha exposat més amunt i que reflecteix l'absència de plans o programes nacionals de prevenció i mitigació de desastres —com hem dit—, és urgent insistir en el plantejament que aborda la problemàtica dels desastres en relació amb els conceptes de desenvolupament sustentable, sintetitzant en el fet que «no cal continuar amb la idea del maneig dels desastres. S'imposa començar a treballar amb una perspectiva de maneig dels riscos».

La gestió del risc es basa en el coneixement i la informació adequades de les situacions de vulnerabilitat, cosa que permet a tots els actors d'una població o regió determinada prendre de manera conscient les decisions necessàries per disminuir-los o controlar-los, amb el propòsit de convertir les amenaces en oportunitats de canvis per aconseguir una sustentabilitat global. La gestió dels riscos no ignora els conflictes d'interessos que poden sorgir entre tots els subjectes d'una localitat, regió o país; més aviat estimula que s'expressin i hi participin la diversitat o multiplicitat d'actors socials.

4. La gestió del risc: enfocament economicista versus enfocament ecologista

Dels conceptes expressats anteriorment podem concloure que el que és important és reduir els riscos més que no pas afrontar el desastre, per la qual cosa cal conjugar les accions de prevenció i preparació —sistemes d'alerta, plans d'evacuació, etc.— amb mesures orientades a incrementar

les capacitats d'una comunitat per afrontar l'amenaça que suposa el fenomen natural.

No obstant això, en ser superada conceptualment la visió reactiva —la qual és encara vigent en els dirigents de la COEN—, apareixen en el pla de la concepció que emfasitza preferentment la prevenció; dos enfocaments que es disputen l'hegemonia:

— El que planteja evitar els desastres des d'un enfocament econòmicista de cara que l'actual model de desenvolupament econòmic no pateixi desestabilització ni entrebancs, encara que l'esmentat model sigui precisament una de les causes fonamentals de la vulnerabilitat. Aquest enfocament predomina en els organismes financers internacionals i les empreses transnacionals de major pes financer i en les esferes del poder polític dels països de l'àrea.

— La concepció que radica en la gestió sustentable, amb una *visió ecologista*, la qual planteja que enfront dels riscos cal donar respostes estructurals i que per millorar les capacitats, és a dir, per disminuir les vulnerabilitats i prevenir els desastres, és necessari canviar radicalment el model economicosocial vigent, eradicant les pràctiques consumistes malbaratadores de recursos i generadores d'exclusió social, pobresa i misèria.

L'opció que posa en el centre la prevenció estructural dels desastres —l'ecologista— té com a eix central i condició necessària l'àmplia participació comunitària, entesa aquesta com el procés en el qual cada actor adopta el seu paper a partir de la reflexió conscient de la seva responsabilitat en la construcció dels diferents escenaris de riscos. Aquí la participació és clau per establir quines són les amenaces, les vulnerabilitats i els riscos potencials existents a la comunitat. En aquest cas, la participació ha de ser l'eix articulador de la sustentabilitat política i social de la comunitat, la qual cosa requereix i enforteix, en el seu desenvolupament, un exercici democràtic i horitzontal del poder.

Altres continguts sobre com la societat tracta —amb enfocament ecologista— el maneig dels riscos són: la descentralització, basada en la creació de capacitats locals, la qual ha d'estar articulada amb la identificació de l'espacialitat de l'esforç i la seva temporalització. A més, ha de tenir incorporat un enfocament de gènere, el qual serveix per reconèixer i tractar els impactes diferenciats pel rol social que duen a terme els homes i les dones. En altres paraules, per aconseguir un enfocament ecologista s'ha de superar la tendència predominant en el tema de gènere i desastres, la qual planteja que aquests afecten de manera igual a totes les persones i que qualsevol cerca de diferències és innecessària. Aquesta darrera visió explica el perquè en l'emergència al voltant del Mitch, en tots els refugis temporals on van arribar les persones damnificades, no hi hagués medicaments necessaris per atendre malalties pròpies de les dones, i que en els registres estadístics oficials no apareguin dades desagregades per gènere.

5. Elements conceptuals per a la construcció del Sistema Nacional de Prevenció i Mitigació de Desastres (SNPMD)

En discussions sostingudes entre algunes organitzacions de la societat civil salvadorenca, a partir de les aportacions fetes per les institucions membres de la Unidad Ecológica Salvadoreña (UNES), hem plantejat els elements següents com a part d'una proposta per a la creació d'un Sistema Nacional de Prevenció i Mitigació de Desastres (SNPMD) de caràcter civil, multisectorial (participen instàncies de l'Estat i la societat civil de tots els sectors), participatiu, democràtic, altament descentralitzat, eficient i modern, que treballi en dos àmbits:

- a) La prevenció i la mitigació
- b) La resposta en l'emergència

Els aspectes inicials que es tenen en compte en la proposta que elabora de forma participativa la UNES i que cal aprofundir són els següents:

Institucional

Es parteix d'una perspectiva sistèmica del maneig dels riscos i de la concepció d'una instància fonamentalment civil, que privilegiï la participació de tota la població, on sigui concebuda com a ens que actua i participa en les respostes i en les solucions als seus problemes i no com a damnificats; on predominin les relacions horitzontals de respecte entre els diferents sectors, els gèneres i les diferents generacions; que negui les relacions verticalistes i excloents, i on la descentralització i la modernització contribueixin a l'efectivitat de les seves accions.

Legalitat

És necessari que el SNPMD sigui respectat pel cos legal que li doni un marc d'acció efectiu. Aquest marc legal haurà de regular el paper de totes les institucions implicades en les diferents etapes i permetrà dirimir responsabilitats en l'acompliment de les funcions assignades a cada instància o institució.

Organització

Atès el caràcter participatiu, descentralitzat i nacional, aquest aspecte és fonamental, ja que implica la construcció d'un teixit organitzatiu articulat a tots nivells.

Educatiu

En l'àmbit de la prevenció, l'educació continuada és essencial per aconseguir la sensibilització, l'organització i les accions efectives, sobretot per reduir les vulnerabilitats i enfortir les capacitats.

Informatiu

La informació és estratègica per a la prevenció de qualsevol fenomen socionatural, però ha de ser fiable, oportuna i accessible a tot el Sistema Nacional de Prevenció i Mitigació de Desastres i a tota la població, especialment a la que està en risc.

Equitat social i de gènere

Els desastres impacten en forma diferenciada els diferents sectors socials i també els gèneres, els quals presenten distintes condicions, posicions, vulnerabilitats i capacitats que s'han de prendre seriosament en les mesures de prevenció, de resposta a les emergències, de rehabilitació i de reconstrucció per tal que les solucions siguin més integradores i efectives.

A partir del que s'ha exposat fins ara, és evident que es tracta de donar el protagonisme a la població local, la que està afectada per les conseqüències dels desastres i que ha d'emprendre accions autogestionades, però coordinades, de tal manera que es pugui efectivament fer la prevenció i la mitigació de què es parla. Aquests serien els elements bàsics que, contextualitzats, haurien de tenir presents tant els dirigents locals com les persones encarregades de planificar i de gestionar-ne les propostes. Així com també haurien de ser les bases sobre les quals assentar una cooperació, que en efecte sigui treballar conjuntament a partir i en funció de les necessitats dels actors locals. D'aquesta manera, per la via de la participació de les persones i les comunitats, es pot anar substituint l'assistencialisme propi de les ajudes d'emergència a distància, puntuals i fetes amb desconeixement concret de la realitat, que tantes vegades —i infructuosament, en alguns casos— han estat protagonistes de les campanyes d'ajuda, per una cooperació de més llarg abast que col·labori en la prevenció, a més de propiciar la implicació i l'autoorganització de les comunitats. Un procés que té com a eix fonamental l'educació de la població en aquests termes exposats. En aquest procés ja despunten algunes propostes educatives que podrien ser objecte de treball de cooperació, però que sorgeixen de la societat civil salvadorenca.

6. Proposta metodològica per a la capacitat de líders comunals en matèria de prevenció i mitigació de desastres

6.1. TRES GENERALS

Després d'un any d'haver passat el Mitch i davant del desinterès manifest per part de les instàncies governamentals cap a la definició d'un Sistema Nacional de Prevenció i Mitigació de Desastres, prenent seriosament la possibilitat real que s'esdevinguin nous desastres sacionaturals a la regió de l'Amèrica Central i que trobin les comunitats més desfavorides en condicions d'alta vulnerabilitat, es proposa el desenvolupament d'un procés d'educació ambiental alternatiu, gestionat i facilitat per la UNES, amb el suport d'algunes agències de cooperació internacional, per tal d'elaborar les bases conceptuals i metodològiques que serveixin per fonamentar la proposta del SNPMD.

El projecte s'hauria de realitzar en un mínim de 5 o 6 mesos. Està pensat perquè es dugui a terme als departaments d'Ahuachapán, Sonsonate, La Paz, Usulután i San Miguel. Les persones facilitadores o educadores serien de la UNES i la formació s'adreçaria a les persones, homes i dones, que exerceixen un liderat en l'àmbit comunitari (líders comunals), aproximadament grups de 30.

6.2. OBJECTIUS DEL PROCÉS EDUCATIU

L'objectiu general és l'elaboració col·lectiva de les bases conceptuals i metodològiques d'un Sistema Nacional de Prevenció i Mitigació de Desastres (SNPMD) a partir de la participació de les comunitats afectades per l'huracà Mitch, tot actualitzant el mapa de riscos d'El Salvador, l'intercanvi d'experiències amb esforços comunitaris de la regió i la revisió i apropiació crítica dels avenços científics del tema.

Els objectius específics serien els següents:

- Capacitar els líders comunals en la prevenció i mitigació de desastres.
- Construir una proposta de metodologia participativa adequada per a l'elaboració i la posada en pràctica del SNPMD.
- Actualitzar el mapa de riscos d'El Salvador a partir de la participació col·lectiva.
- Dissenyar i posar en marxa plans locals de prevenció en les comunitats amb institucions i moviments de la societat civil.

6.3. DESCRIPCIÓ DEL PROCÉS

Es treballa sobre la base d'una revisió crítica de bibliografia actualitzada sobre el tema i de la posada en marxa d'un procés de consulta i capacitatció basat en el que es coneix com a recerca-acció. Cosa que es fonamenta necessàriament en la participació comunitària, la seva experiència en desastres i aplicant components participatius (tècnica coneguda com a METAPLAN), sense esgotar-se en aquesta eina i amb l'auxili d'altres corrents i concepcions pedagògiques crítiques i útils per estimular la participació i sistematitzar el coneixement popular i quotidià.

El procés de consultes serà executat conjuntament entre UNES i aquelles instàncies nacionals, ONG o organitzacions comunals que tinguin incidència local (AMAS, CIS, Socorro Luterano Salvadoreño, CONAMUS, Federació Luterana Mundial, per citar-ne algunes) en les comunitats que siguin definides de comú acord, ubicades en zones afectades pels desastres, dels departaments esmentats.

L'instrument que s'utilitzi en els tallers serà principalment el METAPLAN, eina apropiada per propiciar la participació comunitària, per obtenir resultats que permetin valorar totes les opinions i propostes sorgides en cada jornada, així com la prioritització i sistematització de cadascuna.

El treball es proposa organitzar-lo en un programa d'educació ambiental que s'ha de realitzar en quatre mòduls, de 6 hores efectives de treball. Cada mòdul tindrà la participació d'unes 30 persones i es realitzarà mensualment a cada localitat. Quan acabin, se'ls lliurarà un distintiu com a reconeixement per haver assistit als mòduls de formació.

6.4. CONTINGUTS DELS MÒDULS

Mòdul I: Autodiagnòstic del desastre

L'objectiu és aconseguir que l'experiència viscuda de desastres i la resposta que s'hi ha donat possibiliti generar una nova visió que propiciï respostes per reduir les condicions actuals de risc tot conduint, alhora, cap al desenvolupament sostenible.

S'hi tractarà: l'atenció a les emergències i una nova visió dels desastres. La conceptualització bàsica a l'entorn dels riscos i desastres (ame-naça, vulnerabilitat, risc). I es construiran els mapes de risc de la zona.

Mòdul II: Superant problemes i obstacles

Es tracta d'enfortir eines (sabers, conceptes, normes, tècniques, etc.) per al coneixement i la gestió del risc que permetin: identificar el risc i la seva dinàmica, reconèixer-se com a actors socials que contribueixen al risc però també a la seva solució.

S'hi tractarà: la participació en el canvi i la gestió de riscos. L'organització popular per a la gestió del risc. I la realitat local i escenari de la trobada.

Mòdul III: Marxant cap al desenvolupament

Els objectius proposats són aplicar instruments d'anàlisi en la construcció de l'escenari del risc, tot permetent que l'actor social s'hi reconegui com a part integrant i n'identifiqui els elements del canvi. En segon lloc, establir estratègies per enfortir capacitats locals per a la gestió del risc mitjançant la identificació de les debilitats i les limitacions dels actors socials i les institucions locals, així com les potencialitats i fortaleses. En tercer lloc, es tracta d'establir estratègies per enfortir les capacitats locals mitjançant el fet de reconèixer-se com actors socials integrants d'una complexa xarxa d'interaccions i relacions; i com a conjunt es tracta de formar part, intervenir i comprometre's en el procés de canvi.

S'hi tractarà: desastre i desenvolupament, impacte multilateral del desastre (econòmic, polític, cultural), trobada d'actors locals i la qüestió de si existeix un pla local?

Mòdul IV: De la gestió del risc a la sustentabilitat. Eines per canviar.

Amb els continguts centrats en aquests tres enunciats: el camí cap al desenvolupament sustentable; la vulnerabilitat i la sustentabilitat global; i eines per a caminar en la gestió del risc, es pretén dissenyar estratègies per a la gestió del risc i el desenvolupament sostenible, tot analitzant l'impacte probable que sobre les localitats puguin generar els desastres i tot entenent la relació existent entre desenvolupament, risc i desastres. I sistematitzar les experiències, eines, instruments, etc. per veure l'oportunitat del desenvolupament sostenible a partir d'identificar les accions necessàries i l'establiment de prioritats, les responsabilitats que cada actor social ha d'assumir i les estratègies que garanteixin una adequada gestió del risc.

6.5. MANERES DE TREBALLAR

El desenvolupament de tot aquest procés que aquí s'ha sintetitzat comporta la realització de diversos passos o moments que s'han de tenir en compte.

La immersió territorial: la visita, el contacte, la presentació, la discussió i l'acord a i amb la comunitat per a la realització conjunta del procés. En aquest moment resultarà indicador l'establiment de dates i llocs per a l'inici de les consultes, els tallers i l'enfortiment organitzatiu comunal de cara a la construcció conceptual i metodològica del SNPMD.

La realització de consultes i tallers: s'executaran els tallers d'acord amb la programació prèviament establerta amb les comunitats, tot desenvolupant

pant els passos logístics necessaris (convocatòries, assegurar assistència, local, alimentació, materials i equips didàctics necessaris, transport, etc.). A més, s'elaboraran i es revisaran els quadres metodològics que contenen els temes, els objectius, les tècniques, els procediments, els temps, els recursos i les persones responsables de cadascuna de les jornades. Entre cadascun dels esdeveniments, hi haurà un espai per a la retroalimentació i activitats pràctiques que coadjuvin en l'esforç de construcció dels mapes de riscos i plans locals de prevenció de desastres.

La *sistematització*: Per a cada trobada s'elaborarà una memòria, que serà discutida per l'equip responsable del projecte per tal de ser lliurada a cada participant com a eina fonamental per construir les bases metodològiques del procés i enfortir les bases conceptuals, les quals es plasmaran en un document final que s'haurà de publicar i difondre.

La col·laboració exterior: cooperació i educació

Com ja s'ha dit, tot el procés apuntat ha de tenir com a subjectes de la història les pròpies persones de les comunitats salvadorenques. Aquesta és la principal base, si bé en alguns moments del procés, i atenent a la poca repercussió que té la temàtica i la manera de treballar que proposem en les instàncies de govern, s'haurà de sol·licitar un finançament extern que permeti la seva realització. No es tracta, però, d'obtenir només recursos econòmics de les agències de cooperació internacional i de les ONG dels països rics. En moltes d'aquestes iniciatives, com s'ha donat històricament, hi poden participar, des de la formació en continguts, com en la col·laboració en potenciar les formes d'organització, persones externes a les comunitats disposades a seguir el procés i a treballar conjuntament.

Però potser el més interessant no és la participació externa en el projecte que s'esbossa, sinó el fet que aquesta iniciativa, com d'altres que s'estan proposant a El Salvador, és fruit de la conjunció de diverses cooperacions: de l'intercanvi d'informacions, de projectes de formació de postlicenciatura, de vinculacions solidàries entre entitats ecologistes i ambientalistes dels països rics i dels països empobrits, de les trobades alternatives de les cimeres temàtiques sobre medi ambient i desenvolupament humà a nivell mundial i regional. Tot, en el seu conjunt, conforma una xarxa informativa, d'intercanvis i formativa que possibilita l'esperança en què es basen propostes com aquesta, perquè permet que ens adonem que hi ha experiències de comú acord i en indrets ben allunyats. Potser en això consisteix la cooperació...

Referències bibliogràfiques

- ASAMBLEA LEGISLATIVA DE EL SALVADOR. Ley de Defensa Civil. Ministerio de Justicia. San Salvador, 1976.
- ASAMBLEA LEGISLATIVA DE EL SALVADOR. Ley del Medio Ambiente. Diario Oficial. San Salvador. Maig de 1998.
- EVANS, V.: «Percepción del riesgo y noción del tiempo», a *Revista Desastres y Sociedad*. Año2, núm. 3. La Red. Lima. Perú. 1994.
- GUEVARA, M. J. et al.: *Perfil Ambiental de El Salvador*. San Salvador: USAID, 1995.
- HUNGERFORD, H. R. i PEYTON, R. B.: *Cómo construir un programa de educación ambiental*. (Serie de educación ambiental). Núm. 22. Madrid: UNESCO-PNUMA, 1992.
- IBARRA, A. M.: *Hacia una educación ambiental para una sociedad sustentable*. Memorias del I Congreso ambientalista de El Salvador. San Salvador: UNES. Juny de 1996.
- IBARRA, A. M.: *Mitch en El Salvador*. San Salvador: Editorial Heinrich Böll, 1999.
- IBARRA, A. M.: «Objetivos de la educación ambiental y la realidad ambiental salvadoreña», a *Revista Ecología Salvadoreña*. (en premsa). San Salvador. Novembre de 1999.
- IDNR: *Yokohama Declaration: Guidelines for natural disaster prevention, preparedness and mitigation*. Japó. Maig 1994.
- MERLOS, E. et al.: *Efectos del Mitch en El Salvador*. San Salvador: CEPRODE, edició especial, núm. 23, 1998.
- MOISA, A. M. et al.: *Organización Institucional y Marco Jurídico para la Protección contra Desastres en El Salvador*. San Salvador: CEPRODE, 1994.
- MOISA, A. M. i ROMANO MARTÍNEZ, L. E.: *Estrategia Ambiental y Mitigación de Desastres en El Salvador*. San Salvador: CEPRODE, 1994.
- PLAN DE EMERGENCIA LOCAL DE LA CUENCA BAJA DEL RÍO LEMPA, SAN SALVADOR, COMITÉ DE EMERGENCIA NACIONAL, ORGANIZACIÓN DE ESTADOS AMERICANOS, OFICINA HUMANITARIA DE LA COMUNIDAD ECONÓMICA EUROPEA Y COORDINADORA DE COMUNIDADES DEL BAJO LEMPA, sin pie de impresión, mayo de 1999.
- PNUD-GOES: *Informe sobre Indices de Desarrollo Humano en El Salvador*. San Salvador, 1997.
- PRISMA: *El Salvador: Dinámica de degradación ambiental*. San Salvador, 1995.
- PRISMA: *Población, Territorio y Medio Ambiente en El Salvador*. San Salvador, 1995.
- PRISMA: *Perfil ambiental de la región Metropolitana de San Salvador*. San Salvador, noviembre de 1997.
- RODRIGUEZ, L. F. et al.: *Efectos del Mitch en El Salvador*. San Salvador: CEPRODE, 1998.
- SEMA-MIPLAN: *Estrategia Nacional del Medio Ambiente*. San Salvador, 1994.

- UNES: *Propuesta del Cerro Verde*. San Salvador: Mimeo, 1990.
UNES-MOSPAD: *Estrategia ambiental alternativa*. San Salvador: Mimeo, 1993.
WILCHES-CHAUX, G.: *Guía de la Red para la gestión local del riesgo* (primer volumen). La Red-ITDG. Lima. Perú. 1998.

Paraules clau

Educació ambiental

Desastres socionaturals

Complexitat

Crisi ambiental

Riscos ambientals

Gestió ambiental

Educació i capacitatció comunitàries

Abstracts

En este artículo se abordan algunas cuestiones relativas a la crisis ambiental y a los desastres sacionaturales en El Salvador. Desde la perspectiva de la complejidad como punto de partida del análisis, se hace un recorrido por distintas propuestas de actuación ante los aspectos concretos de esta crisis ambiental y los desastres sacionaturales, para terminar con algunas propuestas de integración de esfuerzos de toda la sociedad salvadoreña, para mitigar los problemas socioambientales.

En este marco, se considera fundamental el papel de la educación en el conocimiento, toma de conciencia y resolución de problemas por parte de la población de las comunidades más afectadas. Por eso se esboza una propuesta metodológica de carácter educativo para la formación y capacitación de líderes comunales que trabajarían en una doble dirección: ecológica y participativa.

Dans cet article, on aborde quelques questions relatives à la crise de l'environnement et au désastres socio-naturels au El Salvador. En prenant comme point de départ à notre analyse une perspective de la complexité, on effectue un parcours parmi diverses propositions d'action face aux aspects concrets de cette crise de l'environnement et des désastres socio-naturels pour conclure par quelques propositions d'intégration d'efforts de toute la société de El Salvador pour enrayer les problèmes sociaux liés à l'environnement. Dans ce cadre, on considère fondamentale le rôle de l'éducation dans la connaissance, la prise de conscience et la résolution de problèmes de la part de la population des communautés les plus affectées. C'est pourquoi on ébauche une proposition méthodologique de caractère éducatif pour la formation et l'apprentissage des leaders dans chaque communauté qui travailleraient dans une double direction: l'écologie et la participation.

In this article, questions related to the crisis and socio-natural disasters in El Salvador are discussed. From the perspective of complexity as a starting point for analysis, different proposals for action against the concrete features of this environmental crisis and these socio-natural disasters are considered. There are also proposals for the integration of all the efforts of the people of El Salvador, to mitigate socio-environmental problems. Within this framework, the role of education in knowledge, awareness and problem solving among the most affected communities is considered fundamental. For this reason, a methodological proposal, educational in nature, is outlined, in order to train and enable the community leaders to work in two directions: the ecological and the participatory.